

מאסף בלתי ידוע שבא בעקבות 'המאסף' – כתב יד 'כתר תורה המאסף': 1815–1816

משה פלאי

בעקבות 'המאסף', כתב העת העברי הראשון בהשכלה הגרמנית, שיצא לאור לסירוגין בשנים 1783–1811, ובהשפעתו, היו משכילים אחדים שעשו ניסיונות לחקות אותו ולכתוב – ואולי לפרסם – כתב עת בסגנון דומה, ואף בכותרת זהה, דהיינו: 'המאסף'. אחד הניסיונות הללו, שלא יצא לאור, נעשה בשנים תקע"ה–תקע"ו (1815–1816) בהולנד, כפי שאפשר להיווכח מכתב יד, שכותרתו 'כתר תורה המאסף', המצוי בספריית רוזנטליאנה באמסטרדם.¹

כותרת המשנה מפרטת את תוכנו של כתב העת: 'דברי מליצה הגונים ועריבים ומשלי מוסר וספורי[ם] נחמדים שנאספו יחד בקוברדן'. המחבר העורך היה מאיר דה וולפט (Meier de Wulft), מורה עברי בקוברדן (Coevorden), עיר קטנה בצפון-מזרח הולנד, במחוז דרנטה (Drenthe). הוא חושף בכתביתו את מעשה ההשכלה כפי שנעשה בחרדי חרדים במקום מרוחק, ובזאת העיר על השפעתו הנמשכת של המרכז הגרמני בעשור השני של המאה התשע עשרה גם לאחר היעלמו.²

- 1 'כתר תורה המאסף': דברי מליצה הגונים ועריבים ומשלי מוסר וספורי[ם] נחמדים שנאספו יחד (קוברדן, תקע"ה) [מאת מאיר דה וולפט (Meier de Wulft)]. ומספרו בספריית רוזנטליאנה HS. ROS 196. תודתי שלוחה לספרנים ברוזנטליאנה ובמיוחד לד"ר אמיל שרייוור (Schrijver), האוצר של הספרייה, וכן לד"ר ווט ויסר (Wout Visser), על עזרתם בצילום כתב יד ובניסיונות לזיהוי המחבר.
- 2 שם העורך המחבר אינו מופיע בשער. שמו חתום בדף ראשון לפני השער, והוא חותם את שמו מתחת לכמה מן הכתבים. 'קוברדן' מבוטא 'קוברדן'. קוברדן היא עיר קטנה בצפון-מזרח הולנד בקרבת הגבול עם גרמניה, ובה חיים כיום כ-35,000 תושבים. בשנת 1809 התגוררו באותו מקום 10,283 תושבים מהם 211 יהודים. כעבור 30 שנה היו בו למעלה מ-13,000 תושבים ומהם 225 יהודים. המידע על פי Pinkas: Geschiedenis van de joodse gemeenschap in Nederland, 1999 (דיווחו של הספרן ברוזנטליאנה). פנקס הקהילות], הולנד, ירושלים תשמ"ה, עמ' 383–385, מדווח על 128 יהודים בשנת 1809, ועל הקמת בית כנסת וקהילה עוד במחצית השנייה של המאה השמונה עשרה. כמה מן הפרטים על פי האתר של העיר באינטרנט.

מאסף בלתי ידוע שבא בעקבות 'המאסף' – כתב יד 'כתר תורה המאסף': 1815–1816

כתב היד מתואר בקטלוג כתבי היד ברוזנטליאנה, שהוכן על ידי ל' פוקס ושנדפס בשנת 1973, אך ברישום כותרות השער נפלו שיבושים.³

ניסיון קודם אחר, שנעשה בשנת תקנ"ט (1799), לחקות את 'המאסף' המקורי, היה 'מאסף קאסל' – כתב יד המצוי בספרייה הלאומית והאוניברסיטאית בשטרסבורג, שעליו דיווח וולטר רול (Walter Röhl).⁴ השפעתו של 'המאסף' הראשון בעשור השני של המאה התשע עשרה, עולה גם מהודעה שפרסמו בשנת 1818 המשורר משה בישנטל ועורך כתב העת 'ידידיה', ירמיה היינמן, על תכניתם להוציא לאור מחדר ספרותי מתוך 'המאסף'.⁵ אך, ככל הידוע, לא הצליחו להגשים תכנית זו.

השפעת 'המאסף' הראשון המשיכה לתת אותותיה גם בעשור השלישי, והיא ניכרת, בצורה זו או אחרת, גם בכתב העת העברי השני של ההשכלה, 'בכורי העתים' (1820–1831), שבשמונת כרכיו הראשונים הובא חומר רב כנתינתו מתוך 'המאסף'.⁶ אך השפעתו ניכרת עוד לפני כן בתופעות ספרותיות הקשורות בפריודיקה היהודית הגרמנית כ'שולמית' (ב' 1806) ו'ידידיה' (1817).⁷

תיאור 'כתר תורה המאסף'

כתב היד של 'המאסף' ההולנדי ('כתר תורה המאסף') עשוי במתכונת של עמודי 'המאסף' המקורי ובראשו נקבע שער מאויר ומעוט. כתב היד כולל שני כרכים, האחד לשנת תקע"ה והשני

3 L. Fuks and R.G. Fuks-Mansfeld, *Judaic Manuscripts in Amsterdam Public Collections: Catalogue of the Manuscripts of the Bibliotheca Rosenthaliana*, Leiden 1973, pp. 160–161; לפי תיאור כתב היד, זו אנתולוגיה שנאספה מתוך 'המאסף' 1815, 1816 ('collected from Hame'asef 1815, 1816') – ניסוח שגוי ומטעה. גם כיתוב השער העברי מובא בשיבושים.

4 W. Röhl, 'The Kassel "Ha-Meassef" of 1799 [:] An Unknown Contribution to the Haskalah,' *The Jewish Response to German Culture*, J. Reinharz, (ed.), Hanover & London 1985, pp. 32–50; על השפעות אחרות, בלתי ידועות, עשוי להעיד כתב יד אחר המצוי בספרייה רוזנטליאנה, 'ספר מאסף לכל המחנות', מאת גבריאל פולאק, שמספרו HS Ros. 121, ואף בו 'מליצות, שירים, מכתמים, דברי דרוש'; השנה המסומנת לפי הפ"ק אינה מדויקת.

5 בסוף כרך א' של 'המאסף' החדש (1809) בעריכת ש' הכהן, המצוי בספרייה המדינה בברלין. הכרוז נדפס גם כמאמר ב'ידידיה' (בלא הדוגמאות בעברית): 'Ankündigung für Freunde der hebräischen Litteratur,' *Jedidja*, II, 1, 1, S. 117–122.

6 על כך ראה במונוגרפיה ואינדקס מוער על 'בכורי העתים': מ' פלאי, בכורי העתים – ביכורי ההשכלה מפתח מוער לבכורי העתים, כתב העת העברי של ההשכלה בגליציה, ירושלים 2005; וכן בספרי מ' פלאי, שער להשכלה: מפתח מוער להמאסף, כתב העת העברי הראשון (תקמ"ד–תקע"א), ירושלים תשס"א, עמ' 19–17.

7 על כתבי העת הללו, זיקתם ל'המאסף' ומחקרים עליהם, ראה פלאי (שם), 'בכורי העתים–ביכורי ההשכלה', עמ' 24–26, מראי מקומות בהערה 35.

לתקע"ו, ומחזיק 142 עמודים בסדר עמודים רצוף. בנוסף על השער הראשי המאיר, נקבעו שני שערים נפרדים בראש כל שנה, ובסופו של כתב היד הובא תוכן משולב לשני הכרכים. רובו של החומר כתוב עברית, אך יש בו גם גרמנית באותיות עבריות, כפי שהיה מקובל ב'המאסף' הראשון ועוד יותר ממנו ב'בכורי העתים', וכן הובא בראש הכרך מוטו באותיות גרמניות. המאמרים כתובים בכתב קורסיב (כתב יד), השירים, בדרך כלל, כתובים באותיות דפוס מרובעות ובניקוד, והכותרות אף הן כתובות באותיות דפוס גדולות. כתב היד המקורי כרוך בכריכת עור.

השער הראשי מאיר ומעוטר (ראה תצלום), ונראה כתחריט שנרפס בבית דפוס, ואכן הוא מעניין במיוחד. השער ממוסגר במסגרת מרושתת ובתוכה שלושה חלקים. בחלק העליון, בתוך מסגרת מרושתת פנימית, מצוירים שני אריות מסוגננים הניצבים בעמידה זה כנגד זה והם מחזיקים ברגליהם הקדמיות שתי סומכות מסוגננות ועליהן כתר. מעל הכתר רשום הכותר 'כתר תורה' ומתחת לכתר נכתב שם כתב העת – 'המאסף'.

בחלק האמצעי, בתוך מסגרת פנימית, נרשמה כותרת המשנה: 'דברי מליצה הגונים ועריבים ומשלי מוסר וספורי'ם] נחמדים שנאספו יחד בקוברדן', המפרטת, כאמור לעיל, את תוכנו של כתב העת. אותיות השער מסוגננות וכתובות באותיות מרובעות בכתב סופר, אך בסגנון הנראה 'מודרני' לזמנו (לא אותיות סת"ם).

בחלק התחתון, בתוך עיגול לבן, נכתבה השנה 'תקעה', ובשני צדדיה ציור של שתי דמויות יושבות דוכנות, שכל אחת מהן מחזיקה חפץ כלשהו בידה. הדמות הימנית חובשת קסדה מכונפת ואוחזת במטה מלופף, ואילו הדמות השמאלית מעוטרת בכתר ואוחזת במעין עוגן או מאזניים. הדמויות מושכות תשומת לב מיוחדת משום מוזרותן והצורך להסביר את זהותן ואת מקומן בשער כתב היד.

במחשבה ראשונה נראה כאילו התכוון המחבר להביא את דמויותיהם של משה ואהרן, שציוריהם מצויים בשערי כמה ספרי קודש. לפי תפיסה זו, בידי 'משה', מימין, מטהו ונחש הנחושת מלופף עליו, ובידי אהרן, אולי מחתת הקטורת (שאכן קשה לזהותה), על ראשו מעין כתר (ואולי, מצנפת הכוהן הגדול), ועל חזהו כדוגמת החושן.

אך התייעצות עם עמיתים, שבחנו את ציור השער, העלתה, שהדמויות לקוחות מן המיתולוגיה היוונית (או הרומית). הדמות הימנית היא כנראה הרמס (או מדקורדי), שליח האלים, שלראשו קסדה מכונפת ובידו מטה הזהב. הדמות משמאל היא כנראה תמיס (Themis), אלת הצדק והדין, המחזיקה חפץ הנראה כמאזניים. אבידב ליפסקר ושלוס צבר, שסייעו בזיהוי הדמויות, הצביעו על שימוש דומה בדמויות מיתולוגיות גם בשערים של ספרי קודש, שמדפיסיהם העבריים שאלו לוחות דפוס ממדפיסים נוצרים.⁸

8 תודתי שלוחה לפרופ' אבידב ליפסקר ולפרופ' שלום צבר וכן לאוצרת האמנות בספריית הסמינר התאולוגי בניו יורק, שרון ליברמן-מינץ, על עזרתם בפענוח עיטורי השער. ליפסקר מסביר (באגרת אישית), כי הרמס נועל בדרך כלל סנדלים מכונפים, אך לעתים הוא מתואר בלעדיהם. המטה שבידו הוא מטה זהב

השימוש בדמויות מן המיתולוגיה היוונית אומר דרשני. האם בחר המחבר בדמויות אלו מתוך רמיזה לתפקודן במיתולוגיה היוונית, או משום ששאף לזהות אותן עם הדמויות העבריות? יצוין כי בשער של 'המאסף קאסל' מופיע ציור קלסטרן של 'שהאלעס', הוא הפילוסוף היווני תאלס ממילאטוס, ומתחתיו אמרה הלוקחה מקהלת.⁹ מכל מקום, שימוש דומה בשאלת לוחות שערים, הנושאים איורים הזרים לתרבות היהודית, היה מקובל בין המדפיסים העבריים.¹⁰ צבר וזהה את האריות בעלי הזנבות כפולי האניצים המתולתלים כסמל הרשמי של בוהמיה מן המאה השלוש עשרה, ואלה הופיעו בעיטורי ספרים עבריים שהודפסו בפראג וכן ברפוסים אחרים.

בדיקת דף השער המקורי בכתב היד בעצמו מגלה כי הוא עשוי מלאכת מחשבת – 'מעשה מרכבה'. כל האותיות העבריות והכוכבים לצדן כתובים על גבי גיליון נייר שעליו מודבקות שלוש המסגרות הפנימיות כל אחת בנפרד סביב הטקסט העברי: למעלה, מודבקים האריות והכתר; באמצע – המסגרת האמצעית בלא ציוד; ולמטה בתחתית השער – שתי הדמויות. שלוש ההדבקות נחתכו מתוך שערים אחרים והותאמו לצורכי השער של כתב היד.¹¹ המסגרת החיצונית אף היא הודבקה על הגיליון.

הכותר 'כתר תורה' מעודר שאלות.¹² הוא מופיע רק בשער הקדמי, ואינו נזכר בשום מקום אחר, ואילו בשערים הפנימיים של כל אחד משני הכרכים, מופיע רק הכותר 'המאסף' וכן בכמה אזכורים בתוך הטקסט.¹³ ייתכן שעיתורי השער, ובייחוד 'כתר התורה' המציור בראש השער והאריות המלווים את הכתר משני צדדיו, נלקחו מתחריט של ספר קודש בדפוס, כפי שאפשר לראות דוגמתם ב'דגלי מדפיסים', או בעיטורי פרוכת ו'הכרוכים' מעל ארון הקודש בבתי כנסת

שאותו קיבל מאפולו. הופעתה של תמיס לצדו של הרמס מקובלת, משום ששניהם שייכים לדור השני של האלים בהייררכיה של האלים האולימפיים. צבר משער (אף הוא בתכתובת אישית), שהרמס אוזח בידו עוגן הנתפס באליגוריה כ'תקווה' (ומדגים בציור של פיטר ברויגל בשם 'התקווה' שבו מופיע איור של עוגן). ראה גם הערה 10 להלן.

9 'כל אשר תמצא ידך לעשות בכוחך עשה, כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה' (קהלת ט' 10). תאלס ממילאטוס: 62–546 לפנה"ס.

10 ליפקר וצבר הביאו דוגמאות לספרים עבריים ואף לספרי הלכה שנדפסו עם איורים של מלאכי פוטי (מלאכים קטנים בציורי הרנסנס והבארוק ועוד) עירומים המנגנים בכלי מוזיקה (גם בשערי 'המאסף' מופיעים איורים כאלה), נשים עירומות (!) ואף דמות ונוס העולה מקצף הגלים והיא חשופת חזה. על שימוש בלוחות דפוס והעתקת איורים ממדפיסים לא-יהודיים, ראה א"ב הברמן, שערי ספרים עבריים, צפת תשכ"ט. הברמן מביא לדוגמה ציור פוטי ב'שולחן ערוך', אמשטרדם 1698, בעמ' 101. וכן ראה ח' שמרוק, האיורים לספרי יידיש במאות הט"ז–ה"י, ירושלים תשמ"ו.

11 הביבליוגרף פוקס (הערה 3 לעיל) דיווח כי הכותר הודבק בתוך המסגרת של התחריט.

12 הכותר 'כתר תורה' מופיע בשמות ספרי קודש רבים כפי שעולה מבדיקה בקטלוג של הספרייה הלאומית בירושלים.

13 לדוגמה: 'פתרונות על החדות הנמצאות בהמאסף לשנת ת'ק'ע"ה' (עמ' 87). וכן הודעה על 'המאסף' הבא לתקע"ו, עמ' 100; עמ' 88: פתרון חידה המבוססת על אותיות 'המאסף'; עמ' 136: חתימת המאסף לשנת תקע"ו.

ובמעילי ספרי תורה. ייתכן שהם הביאו את העורך לקרוא לקובץ 'כתר תורה'. שם זה גם מבטא את אמונת האומן המצטיירת מרוח הכתבים שנכללו בקובץ. כמוכן, עצם קריאת הקובץ בשם 'כתר תורה המאסף' ולא סתם 'המאסף' מעידה על כוונת העורך להצביע על אוריינטציה תורנית יהודית, המייחדת לכאורה את כתביו מן 'המאסף' המקורי. עדות נוספת לגישתו השמרנית מבחינת המסורת היהודית היא השימוש החוזר ונשנה בראשי התיבות בעזרה¹⁴, המופיעים בראש ההקדמה וכן בתחילת כמה מן הדרשות.

החומר כולל שירים ותרגומי שירים, משלים, מכתמים, סיפורי מוסר, תפילות, ודרשות מוסר להזרמנויות מיוחדות, כגון נישואין ובר מצווה. רוב הכתבים הם מצטו של המחבר עצמו, ובעיקר בתחום הספרות היפה, ומיעוטם – בעיקר תפילות ודרשות – משל אחרים. מגוון רב זה של סוגות ועניינים בוודאי מעיד על גישתו ה'מגזינית', הכוללת-כול, של המחבר, שעשויה להתאים לאופיו של כתב עת, כדוגמת 'המאסף'.

בפתיחת החוברת מובאת הקדמתו של המחבר העורך החושפת פרטים על המניעים שדחפו אותו לכתיבה (עמ' 4–6). בכותרת 'הקורא הנעים!' פונה המחבר אל הקורא העלום בהתנצלות המחבר, כמקובל, שהיא מצין 'הנני העני ממעש'. הוא מתנצל על שהעז להביע דברים בכתב, ומודה כי כתיבתו לא תוכל להתמודד עם כתיבתם של סופרים מובהקים.

מה הניעו לכתוב את 'המאסף' שלו? לדבריו, היה זה בהשראת מפעלה הספרותי של חברת המאספים שוחרי הטוב והתושי' [ה] דק"ק ברלין יצ"ו [ישמרנה צורה וגואלה (או: ויגוננה)]. עם זאת, הוא מטעים, כי בכתיבתו אינו מתיימר להתמודד עמם 'במעלת לשונם', ואף לא התכוון לפאר את עצמו או ללמד אחרים. גם החינוך שקיבל לא הכשיר אותו לכתיבה, כיוון שהמלמדים בקהילת אמסטרדם, שבה גדל והתחנך, לא לימדוהו 'דרך קצרה מדרכי הלשון' (עמ' 5). אך, לדבריו, אילו היה 'אחד מילידי ק"ק ברלין או קעניגס בערגען ודומיהם', כי אז בוודאי הייתה הכשרתו שונה. ולמרות זאת, הוא מעיד, כי כעת רבים 'יודעי דרכי השיר והמליצה'¹⁴, ועל כן הוא מצהיר את שאיפתו: 'אנכי אעלה אל ראש הררי בשדה, אשר ממנה לקחת' (שיבוך מירמיהו י"ז 3). הוא מבקש אפוא להעפיל אל הפארנסוס העברי ולהצטרף אל הסופרים המושכים בעט באמצעות כתיבה זו. גם אם עד כה לא כתב דבר, עצם הנכונות והשאיפה להתבטא בעברית מוצדקות לדעתו – אף שלא הכשירוהו לכך – מכיוון ש'הבא ליטהר מסייעין אותו'. למרות מגבלותיו בהשוואה להישגיהם הלשוניים של המאספים, הוא מקווה שחיבורו זה יתקבל. יש בדבריו הנמכת קומה בהשוואה למשכילי גרמניה. ואכן, לאחר קריאת כתב היד, אפשר להסיק, כי דברי הצטדקותו וענותנותו... מוצדקים בהחלט, והוא נראה כאפיגון לכל דבר.

ואולי הדחה לכתיבה בעברית נוצר בהשראת הקמתה של חברת 'תועלת' באמסטרדם באותה שנה (1815), שלפעולותיה הוא מודע.

סופר מתחיל זה הושפע גם מן הכתיבה הקלאסית העברית, והוא מחקה אותה. הדבר נראה מן

14 עמ' 6. הציטטה במלואה: 'שפורחים לעת עתה, ורבו בארץ יודעי דרכי השיר והמליצה!'

הפיוטים שכתב בנוסח הישן. הוא מעיד כי התפעל מהספר 'בקשת הממין והלמדיו' (מאת ידעיה הפניני הברדשי) ששאל מחברו, ובהשפעתו גמר בלבו לכתוב ספר דומה ('אספרה נא כמהו' – עמ' 99), ואף לתרגמו לגרמנית.¹⁵ וכך עשה, אף כי החיקוי אינו מושלם.

הזיקה בין 'כתר תורה המאסף' לבין 'המאסף' המקורי

אף כי המחבר רומז על 'המאסף' – בעצם קריאת חיבורו בשם זה – ומזכיר את המאספים ואת כתיבתם, ואף כי כל מפעלו זה רומז לכאורה כאילו הוא צועד בעקבותיהם, ואולי אף מבקש להביא לחידוש 'המאסף' המקורי, כארבע שנים לאחר סגירתו של 'המאסף' האחרון, הרי שסימנים רבים מעידים כי השפעת 'המאסף' המקורי על דה וולפט היא חיצונית ושטחית בלבד. היא מתבטאת בעיקר בשאיפתו לכתוב בעברית בז'אנרים שונים, אך אינה ניפרת באיכות הכתיבה, בהיקף ראייתו, או באופן כללי מכישודיו כסופר.

אין ספק, שכתביבתו אינה מגעת לדמת הכתיבה ב'המאסף' המקורי, לא מבחינת הנושאים ולא מבחינת דרך העיון בחומרים; אין למצוא בכתב היד את הראייה הרחבה יחסית של המציאות היהודית בזמנו ואת ריבוי הנושאים, כדרך שהיו ב'המאסף'. נעדרים המדורים הרבים שהיו מצויים ב'המאסף', חסד ריבוי הדעות וכמובן ריבוי המשתתפים, אין כל פולמוס, ואין אנו עדים להתפתחות שנמשכה שנים, המתעדת את דרכה ואת הגותה של ספרות ההשכלה בראשיתה. ובעיקר, כמעט ואין כל אידאולוגיה משכילית, או כלשהי, מאחורי הכתיבה. ולמעלה מזה, אין גם ביטוי לדחף לחדש את פני הלשון העברית והספרות העברית, או לשנות את פני התרבות היהודית, כפי שהיה קיים ב'המאסף' המקורי ובכתביהם של המאספים. בחומר הכלול פה אין למצוא קו-מנחה אדיטוריאלי המכוון לקהל קוראים רחב.

בדיקת החומר הפלול בכתב יד זה ומתכונת הגשתו לכאורה 'לדפוס' אינה מעידה כי אכן ניסה, או התכוון – ובוודאי לא הצליח – לחקות את 'המאסף', כפי שאפרט בהמשך. ומתוך כך מתעוררת השאלה, אם יש איזה סימן שדה וולפט אכן ראה את 'המאסף' או קרא בו, ושאכן הונחה על פי דוגמת אחד הכרכים של 'המאסף' ידוע שכרכי 'המאסף' היו מצויים בחברת 'תועלת' באמסטרדם,¹⁶ אך לא ידוע אם דה וולפט נכח בפגישות החברה, והתשובה לכך אינה ברורה. דה

15 הוא כותב, כי הגיע לידיו 'ספר קטן נקרא בשם נפלא ונשגב בקשת הממין והלמדיו' [שכתב ידעיה הפניני הברדשי, שאינו מוזכר בשמו] ובהשפעתו החליט לכתוב ספר דומה [...] ולהביאו 'בהמאסף לשנה זו' ואם לא, כי אז 'בא אי"ה בהמאסף לשנת תקע"ז הבע"ל'. ואכן כתב טקסט דומה ותרגמו לגרמנית (עמ' 101–110). המהדורות שבידי: ידעיה הפניני בדרשי, 'בקשת הממין ובקשת הלמדיו', ספר עוללות הבוחן, פיודא תקס"ח, דף א', כ'; וכן, ידעיה הפניני הברדשי, ספר בחינת עולם, ברלין תרפ"ז; על פי הוצאת ורשה תרכ"ד, דף ל"ח–מ"ג, שתי המהדורות עם פירוש מאת המשכיל דוד אוטנווסר.

16 ראה מאמרה של פ' טויהארט-קינינג, 'כתבי החברה האמסטרדמית "תועלת" וההשכלה בגרמניה', מחקרים על תולדות יהודי הולנד, ה', ירושלים תשמ"ח, עמ' 234. המאמר מסכם בין השאר את היכול הספרותי של חברת 'תועלת' בכתבי העת 'בכורי תועלת' ו'פרי תועלת' לפי סוגיו השונים בפרוזה ובשירה. שמו של דה

וולפט בוודאי הכיר כמה מספרי ההשכלה הקשורים בעברית או בחינוך. לדוגמה, הוא מזכיר את הספר 'אבטליון' מאת אהרון וולפסון (תק"ן, 1790), שנעזר בו בהסברי מילים בכתיבתו (עמ' 100).

ועם זאת, הוא מזכיר, כאמור לעיל, את 'חברת המאספים שוחרי הטוב והתושי' [ה] שבעקבותיהם, לדבריו, גם הוא כתב 'שירים' [...] מליצות, ספורים ומשלים ולמודים והעתקות' (עמ' 5). אך לא ברור מה ידע דה וולפט על פעולתם הספרותית של משכילי ברלין ששימשה דחף לכתיבתו. מן החומר האחר המצוי בכתב היד מסתבר, כי הוא מודע לפעולות המשכילים העבריים באמסטרדם ולקיום חברות משכילים, כגון חברת 'תועלת', שאותה הוא מזכיר (עמ' 128–130). הוא אף מצטרף לחבורה מקומית בשם 'מאור עינים' בעירו (עמ' 15–16).

ואולם, נוסח השער הראשי עשוי להעיד על ויקה כלשהי ל'המאסף'. השימוש בהיגד המצוי בשער כתב היד, על דברי מליצה 'שנאספו יחד', דומה לנוסח ב'המאסף', א' (תקמ"ד, 1783/4), בשער: [...] אשר נאספו ונקבצו יחד על ידי אנשי חברת דורשי לשון עבר'. דרך אגב, נוסח דומה נמצא גם בשערים של כתבי העת של ההשכלה בהולנד – 'בכורי תועלת' ו'פרי תועלת' – שהופיעו מאוחר יותר, ובהם מצוין בשער: 'אשר נִחְבְּרו וְנֶאֱסַפו יחד על ידי אנשי חברת תועלת';¹⁷ וכן: 'אשר חִבְּרו וְנֶאֱסַפו יחד על ידי אנשי חברת תועלת'.¹⁸ אך, כמובן, דה וולפט לא יכול היה לדעת נוסח זה בזמנו, ומסתבר כי כולם מסתמכים על מקור אחד – 'המאסף'.

השוואה ל'המאסף קאסל', תקנ"ט

שאלת הזיקה בין 'המאסף' המקורי לבין 'כתר תורה המאסף' ההולנדי מתבררת גם לאור ההשוואה בין 'המאסף' המקורי לבין כתב היד של 'המאסף' שנכתב בקאסל בתקנ"ט (1799) (כשברקע עומד לנגד עינינו כתב היד 'כתר תורה המאסף'). ב'המאסף קאסל' ניכרת בעליל השפעת 'המאסף' המקורי, הן במדורים הן בחומר.¹⁹

מבנה המדורים ב'המאסף קאסל' זהה לזה של 'המאסף' המקורי והם מסומנים בסדר א"ב: א. שירים (עמ' 3); ב. משלי מוסר (עמ' 5); ג. מכתבים שונים (עמ' 7); וכשהושמט מדור צוין היעדרו ממש כמו ב'המאסף' המקורי, לדוגמה, 'ד' יִפְקֵד מקומו' (עמ' 8); ה. מיני טבעים ובו מאמר על 'טבע הדוכפת'; ו. קורות העיתים (עמ' 10). מעמוד 13 ואילך חוזרים המדורים מחדש לפי סדר א"ב: א. שירים (עמ' 13), ב. משלי מוסר (עמ' 16) וכו'.

וולפט אינו מופיע בין רשימת החברים בחברת 'תועלת': קצור רשומי האסיפות לחברת תועלת, אמשטרדם תקע"ו, עמ' 23–24. מספרי העמודים המובאים להלן בסוגריים בגוף הטקסט מתייחסים לעמודים בכתב היד 'כתר תורה המאסף', אלא אם כן צוין אחרת.

17 'בכורי תועלת' (תק"פ), בשער.

18 'פרי תועלת' (תקפ"ה), בשער. וכן, פולאק (לעיל הערה 4).

19 המאסף מקיץ תקנ"ט לפ"ק פה קאסל. כתב היד (1799) של כתב עת המצוי בספרייה הלאומית האוניברסיטאית בשטראסבורג. 64 עמודים בעברית וגרמנית, עמוד הערה בעברית ושישה עמודי הערות בגרמנית. ראה הערה 4 לעיל.

יתר החומר בחוברת כולל ביוגרפיות, מאמרים בנושאים של מדעי הטבע (לדוגמה, מאמר על התגשמות), היסטוריה, וכן, חידות ומכתמים, ומשלי ערב. ממש כמו ב'המאסף' המקורי. לעומת זאת, ב'כתר תורה המאסף' – מלבד ריבוי הז'אנרים אין מדורים ואין מבנה מסודר של כתב עת, דבר המחזק את ההשערה של היעדר זיקה ברורה בין 'כתר תורה' ל'המאסף' המקורי, בניגוד לזיקה הברורה בין 'המאסף קאסל' ל'המאסף' המקורי. ובכן, אם הזיקה ל'המאסף' היא מינימלית, מהו אפוא 'כתר תורה המאסף' במהותו? נראה, כי הוא כתוב כמעין מחברת ספרותית פרטית, הנושאת חותם אישי, ולעתים משפחתי, ואף 'קבוצתי', של כמה משכילים.

משום כך יש לנו עניין רב בכתב יד זה המבטא, גם אם באופן חלקי, את עולמו של משכיל עברי צעיר בלתי ידוע, ואולי יש בו כדי להעיד על ההשפעה המצטברת של ההשכלה הגרמנית ושל 'המאסף' – וכן על חידת ההשכלה – במקומות ידועים פחות באירופה גם לאחר ירידתה והיעלמה של השכלת ברלין.²⁰ זהו סיפורו של משכיל שנטה להשכלה מתונה וליהדות שלמה – מקרה מבחן (חלקי) של השכלה שנעשתה בחדרי חדרים.

כידוע, יש מסורת של כתיבה משכילית בהולנד, וכך מצטרף כתב יד זה לקורפוס חיבורי השכלה בהולנד שעליהם דיווחו כמה וכמה חוקרי ספרות והיסטוריונים, כיוסף מכמן, דן מכמן, צבי מלאכי, יהודה פרידלנדר ואחרים. כמה מחיבורי השכלה ההולנדית הוקראו בחוג משכילים כחברת 'תועלת' ונועדו לקהל מצומצם.²¹

אישיותו של משכיל עברי זה שנדחה למעשה השכלה, דהיינו לכתוב וליצור בעברית, מעניינת במיוחד. אך דמותו אינה מצטיירת פה מעבר למעשים גילים שעשה, או מאורעות כלליים שאירעו בחייו. הוא מוסר על ניסיונו להתקבל לחבורת משכילים בעירו (עמ' 17, 18–22), תיאור הנושא חותם אישי. אך הוא אינו משתף את הקורא בהרגשותיו הפנימיות, במחשבותיו ובחיי הנפש שלו. החומר חסר ממד של הגות והתרשמות לעומק מן הסובב אותו.

20 ראה מאמרו של י' מכמן, 'השפעת יהדות גרמניה על יהדות הולנד במאה התשע עשרה', מחקרים על תולדות יהדות הולנד, ד', ירושלים תשמ"ה, עמ' 27–43. וכן: F. P. Hiegentlich, 'Reflections on the Relationship between the Dutch *Haskalah* and the German *Haskalah*,' *Dutch Jewish History*, Jerusalem 1984, pp. 207–218

21 ראה 'קצור רשומי האסיפות לחברת תועלת', וכן טויהארט-קינינג (לעיל הערה 16) על חברת 'תועלת' והכתבים שפרסמה ועל הקראתם בפגישות החברה. כאמור, המאמר כולל סקירת החומר שנדפס בכתבי העת 'בכורי תועלת' ו'פרי תועלת'. על משכילי הולנד, ראה המאמרים הבאים: י' פרידלנדר, 'אליקים בן אברהם פארשער – משורר עברי לא נודע בהולנד במאה התשע עשרה', מחקרים על תולדות יהדות הולנד, ד', ירושלים תשמ"ה, עמ' 261–273; צ' מלאכי, "'פי המדבר'" – יצחק הכהן בלינפנטי: לדמותו של משורר, דרשן ומו"ל באמסטרדם במאה ה"ח', נועם שיח, לוד תשמ"ג, עמ' 291–333; צ' מלאכי, 'שיר ישן נושן מאמסטרדם', מהות י', אביב תשנ"ג, עמ' 6–12; על חיבוריו של יוסף מכמן, ראה במכמני יוסף עיונים בתולדות יהודי הולנד וספרותם, ירושלים תשנ"ד; י' מכמן, 'הירש זומררוין' בעל המכתמים'', עיונים בתולדות יהודי הולנד וספרותם, עמ' 263–271; ד' מכמן, 'דוד פרידריכספלד – משכיל ולוחם אמאנציפאציה', י' מכמן (עורך), מחקרים על תולדות יהדות הולנד, א', ירושלים תשל"ה, עמ' 151–199.

לעומת זאת, אפשר ללמוד על המחבר ועל החינוך שקיבל מסגנון כתיבתו, למשל, המעיד עליו כמי שלמד ושנה. אמרות חז"ל שגורות בלשונו לרוב; משלי המוסר שלו, לדוגמה, מסתיימים באמרות חז"ל, כפי שהיה מקובל בו'אנר זה. כמו כן, הוא משלב היגדים מן הגמרא בתוך דבריו (כגון: 'הבא ליטהר מסייעין אותו'). נוסף על כך, הוא נדרש במאמריו לשיבוצי פסוקים מן המקרא. זאת ועוד: ידיו רב לו בשירים הכתובים בנוסח הפיוטים או הקרובים לסגנון הפיוט ועשויים להזכיר אותו. עם זאת, החומר כולל גם פריטים מעולם ההשכלה ותרבות החוץ, כגון תרגומים מגרמנית והולנדית,²² וכן היגדים המעידים על שילוב של תורה וחכמה, כפי שיידון בהמשך.

קהל היעד והכנת כתב היד לפרסום

למי ייעד העורך המחבר את כתב העת הזה והאם הוא נכתב לשם פרסום בדפוס? ההקדמה פונה אל 'הקורא הנעים' (עמ' 4), וכך גם 'מודעה' בכרך השני המיועדת ל'הקורא הנעים' (עמ' 99).²³ נראה אפוא כי המחבר פונה אל קורא כלשהו, וכאילו נועד 'כתב תורה המאסף' להיקרא על ידי קורא מן החוץ. משום כך אפשר לשער, שהמחבר מסר את כתב היד לקריאת ידידים ועמיתים. עצם הכללת חומר של כותבים אחרים מעידה על אפשרות שחלק מהחומר נחזר ונקרא במסגרת חוג משכילי כלשהו.²⁴ כמו כן, ייתכן שכמה מן הקטעים שנכתבו לרגל מאורעות משפחתיים או פומביים בחלקם, ושהוקראו באותן הזדמנויות, נמסרו לאנשים שסבבו את הכותב, או לאנשים שהוזכרו בקטעים הללו.

מההקדמה עולה, שהמחבר התכוון שהחומר ייקרא על ידי קוראים נוספים מן החוץ משום שהוא רומז בה, כי כתביו עתידים להישפט על ידי יודעי הלשון 'גדולי חכמי בני עמנו', 'יודעי דת ודין לשוננו' (עמ' 4).

מכל מקום, גם אם נראה כי הוא כותב את הדברים לעצמו ולמיודעיו, ואולי אף למגירה, עדיין יש סימנים של מחבר יש מודעות לגבי עיצוב כתב היד הנראה כ'מוכן לדפוס'. הטקסט כתוב בדהיטות בלא מחיקות,²⁵ כאילו נועד למסירה לדפוס ולא כטיוטת-עבודה. המחבר העורך

22 'כתב תורה המאסף', עמ' 89-90: תרגום השיר 'האוהב הנשמע' מאת גלרט ש'הועתק ע"י הכותב; עמ' 115: תרגום שירים-מכתמים קצרים מאת שוואבן (Schwabens); 'אל הכילי', 'אל מזבח הבעל', 'לעפרון המחסר'; עמ' 66-67: תרגום שיר של גלרט; 'העצה הטובה'; תרגום מהולנדית עמ' 67: 'הראגה', 'על העתירות' תרגום מהולנדית מאת בוקאצ'יו.

23 הריאולוג המחזמה עם 'הקורא הנעים' נמצא בהמשך החוברת תחת הכותרת 'מודעה' (עמ' 99-100), שבה הוא מודיע על כוונתו לכתוב 'ספר' [?] כדוגמת ספר קטן מן הקלאסיקה העברית שנודמן ליריו. הוא מתייחס ל'בקשת הממ"ן' הכולל יחד עם 'ספר בחינת עולם' שכתב ידעיה הפניני הברדשי. ראה הערה 15 לעיל.

24 כפי שהיה נהוג, כאמור לעיל, בחברת 'תועלת'. בין הכותבים האחרים היה גיסו, פייבל דע יארג (עמ' 78-82), ומשה בן נטע לאנשטיין (עמ' 26-30), שהיה ראש הוועד והמייסד של חברת 'תועלת'.

25 מלבד מחיקה יזומה, בהקדמה לשיר, של שם האדם שעזר למחבר בשעת הדחק (עמ' 24).

גם הכנים קווים מפרידים בין הקטעים, צייד כותדות גדולות לשידים ולמאמדים, ובתחתית העמודים ציין את המילים הראשונות שבראש העמודים שאחריהם, כדי לוודא את רצף העמודים. במאמדים אדוכים נשברת המונוטוניות בקיטוע לפרקים שמילותיהם הראשונות כתובות באותיות גדולות ובולטות השונות מגודל האותיות בטקסט הרגיל, כנהוג בדפוס. המאמרים והשירים חתומים בסופם אם בשמו של המחבר או בהיגד 'על ידי הכותב'. שמות מחברים אחרים נמסרים בהקדמות למאמריהם.

יש סימוכין להנחה שהחומר נאסף ונשמר עם כתיבתו למקוטעין, בוודאי לאחר עריכה, מבלי שהמחבר יידע מה עתיד להיכנס בהמשך החוברת, על פי הודעת המחבר בדרך ב', שינסה לכלול חומר מסוים 'בהמאסף לשנה זו', ואם לא 'אז יבא אי"ה בהמאסף לשנת ת'ק'ע"ו' הבע"ל' (עמ' 100). ואולם, כתב היד שלפנינו אינו כולל כרך לשנת תקע"ו (1817).

בסדר החומר המובא יש מגוון של נושאים וסוגות. פריטים קטנים הוכנסו בתחתית עמודים כדי למלא אותם. כמה מן המאמרים והשירים נושאים תאריכים, בדרך כלל עוקבים, המתייחסים לשתי השנים תקע"ה–תקע"ו (1815–1816).²⁶

בין אם כך או אחרת, 'כתר תורה המאסף' אינו נראה ככתב העת 'המאסף'.

הערכת החומר הספרותי

עיון בחומר הספרותי הכלול ב'כתר תורה המאסף' מלמד על מהותו של כתב היד וזיקתו – אם אכן קיימת זיקה – לקורפוס של הפריודיקה העברית וכן לחומר הספרותי בעברית שנדפס באותה תקופה. ראוי להתבונן תחילה בשימוש שעשה העורך-המחבר במוטו, אשר הובא לאחר עמודי ההקדמה. המוטו עשוי להעיד על קרבה כלשהי ל'המאסף', שגם בו נעשה שימוש במוטו, אך, כמוכּוּן, אין זו הוכחה חותכת. חשוב יותר הוא תוכנו של המוטו המעיד על תפיסת עולמו של המחבר.

המוטו שהביא דה וולפט בראש החוברת מוקדש לחכמה (עמ' 7), והוא ציטטה מספר משלי: 'אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה' (משלי ג 13).²⁷ ההידרשות ל'חכמה' – ואף המקראית – מעידה כי המחבר מזהה את עצמו כמשכיל, וכמשכילים אחרים נאחו גם הוא בדפוסי מינוח מקראיים, שאפשר ליישם לתפיסת עולמה של ההשכלה, והריהו מנפנה בחכמה כדגל. חשוב לא פחות הוא מוטו בגרמנית בעמוד המקביל, ובו מביא המחבר ציטטה מאת המשורר הגרמני כריסטיאן גלרט, בשינוי מה מן המקור (עמ' 8). התרגום לעברית בנוסחו 'המתוקן'

26 התאריך ו' אדר תקע"ד חוזר לשנה הקודמת (עמ' 17). תאריכי 1815: בעמ' 31, 35, 37, 39, 43, 56, 78, 117; תקע"ו: עמ' 119.

27 מבלי לציין את המקור, ובמקומו הובאה החתימה: שלמה. המשך הפסוק הושמט: 'כי טוב סחרה מסחר כסף ומחרוץ תבואתה/ יקרה היא מפנינים וכל חפצין לא ישוו בה/ אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד' (משלי ג 14–16).

של דה וולפט: 'אם אומנותך אינה מוצאת חן בעיני בר־אוריין, הרי זה סימן רע; [אך] אם היא [אומנותך] זוכה לשבחו של הכסיל, כי אז שומה עליך למחות אותה'. נוסחו המקורי של גלרט מכליל בסיכום המשל לגבי היצירה בכללה: '[...] אך אם היא [הכתיבה, הדייגו, היצירה] זוכה לשבחו של הכסיל, כי אז הגיע זמנה להימחות'.²⁸

תוכנו של המוטו בהקשר של השיר המקורי של גלרט חוזר ומאשש את חששותיו של המחבר באשר למיומנות כתיבתו בעברית ומאמת את חוסר ביטחונו באיכות הכתיבה, כפי שבאו לידי ביטוי, כאמור לעיל, בפתיחה 'קורא נעים!'.²⁹

המוטו העברי והמוטו הגרמני מעידים על שני מקורות שהשפיעו על המחבר. מחד גיסא, המקרא, ספר משלי ונושא החכמה, הנתפסת במהותה המודרנית, המשכילית, ומאידך גיסא, ספרות גרמנית, ובעיקר גלרט, שתרגומיו נדפסו הן ב'המאסף' הן ב'בכורי העתים'.²⁹ השפעתו של גלרט על המחבר מתבטאת גם בכך שתרגום שניים משיריו והביאם בהמשך החוברת.³⁰

דרכי השיר

השירים הם הצורה הספרותית הרווחת בכתב היד. המחבר קָלל בו 15 שירים מקוריים ונוספו להם גם שירים מתורגמים. השירים הם בדרך כלל שירים לעת מצוא: שירי משפחה, שירי נישואין, שירי קינה והספד, ושירים לכבוד אישים. חשיבותם של השירים במכלול כתיבתו של דה וולפט ניכרת משכיחותם בכתב היד, והם מעידים על מגמתם של פרחי משכילים המושכים בעט־סופר להינשא על כנפי הפואזיה, מגמה הנראית גם ב'המאסף' וב'בכורי העתים'.³¹

כבר בראש החוברת (עמ' 9–10) נדפס שיר בכותרת 'פתיחה',³² והוא שיר בן שני עמודים, המשמש מְעִין מבוא על עצם כתיבת השיר בידי המחבר ועל ביטחונו באל שישכילו בכתיבה. השיר כתוב בסגנון הפיוטים, כרבים משיריו של דה וולפט, ואף הכותרת 'פתיחה' לקוחה ממנוחי הפיוט. השפעת הפיוט הקלאסי ניכרת בשיריו. וכך מתחיל השיר: 'בלתי ידיעה, / מְלִין אביעה, // ובלי למוד, / אעמיד תלמוד'. ובהמשך השיר: 'אבחר לשון / נפשי לדשון, // הכירהו / תטעימהו. // שירי שירי / עורי עורי // דברי צדק / היטב הֶרְק. // אל עֲזֹרתי, / הושע אותי, // כך מבטחי, / אתה כוחי. // אותי תשכיל, / כח הֶכִיל, // ואפתח שפתי, // שר שירתי'. החרוז המלא בשורות קצרות

28 הנוסח המקורי: 'Wenn deine Schrift dem Kenner nicht gefällt; / So ist es schon ein böses Zeichen; / Doch wenn sie gar des Narren Lob erhält; / So ist es Zeit, sie auszustreichen' (C. F. Gellert: 'Der Maler') מקור הטקסט באינטרנט, Gutenberg Project, וכן, C. F. Gellert, 'Der Maler,' *Fabeln und Erzählungen*, Stuttgart 1986, S. 88

29 על תרגומי שיריו של גלרט, ראה פלאי ('בכורי העתים—ביכורי ההשכלה', לעיל הערה 6), עמ' 151–152; פלאי ('שער להשכלה', לעיל הערה 6), עמ' 85.

30 'כתר תורה המאסף', עמ' 89–90: 'האוהב הנשמע'; עמ' 66–67: 'העצה הטובה'.

31 ב'המאסף' נדפסו 122 שירים ואילו ב'בכורי העתים' נדפסו 265 שירים. בגלל ריבוי השירים, פנה המו"ל של 'בכורי העתים', אנטון שמיד, אל הסופרים וביקשם שלא להרבות במשלוח שירים. ראה פלאי ('בכורי העתים—ביכורי ההשכלה', לעיל הערה 6), עמ' 89, בהערה 332 ובטקסט לידה, וכן עמ' 108.

32 הכותרת בתוכן: 'פתיחה בשיר ובמשקל'.

בנות ארבע מילים החצויות לשתיים יוצר קצב מקוטע וקריאה מקורטעת. אילוץ החרוז יוצר ביטויים מוזרים (כגון, 'דברי צדק/ היטב הַדָּק'). השיבוץ מינימלי (כגון, 'עורי עורי' – ישעיהו נ"ב 1) ואין קישוטי לשון אחרים. גם הרעיונות, כאשר ישנם כאלה, אינם נשגבים, וברובם הם נדושים ואינם מביעים אלא היגדים פשוטים, אך מעורפלים, בלי בהירות הלשון והכוונה. הציודיות הלשונית אף היא זעומה.

בין השירים נכללו שירים מכתמים המסוגלים גם כשידי מוסר כפי שרווחו גם ב'המאסף', ורבים מהם מבוססים על פסוקי משלי או על אמרות חז"ל. גם מתוכם מצטיירת תמונת עולמו הרוחני של הכותב המעידה על יניקה ממקורות היהדות והיסמכות על ערכי היהדות. אחד השירים הללו, לדוגמה, מוסר מיד בהקדמה על מהותו (עמ' 14), כדלהלן: 'שיר על מאמר חכו"ל [חכמינו זכרם לברכה] לפום צערא אגרא [ארמית: לפי הצער השכר]'.³³ הכותב פונה אל הקורא ומבטיח לו כי גם 'אם תיגע לריק תבהל מעשיך', ואף אם אינו רואה ברכה במעשיו 'אך תרדוף צדק ותעשה המצוה', כי 'אז תלך בַטַח במעגל דגליך, / עולם זה עוזב במשכבך שלוה'. השיר מקבל את הסברו הקונטקסטואלי מתוך ההקדמה: 'לפום צערא אגרא'. המשורר נתפס פה כמדריך היועץ לקורא לילך בדרך הנכונה. כרבים מן המשכילים המתונים, הכותב מביע את אמונתו בתורת הגמול ובשכר ועונש גם לאחר המוות מתוך הסתמכות על הישארות הנפש. השיר 'מחוספס', ואין בו אלגנטיות פואטית או מעוף שירי. השיבוצים המקראיים בשיד הם ביטויים נדושים, המובאים כצמדי מילים, והלקוחים מלשון המקרא: 'תיגע לריק' (ישעיהו ס"ה 23), 'תרדוף צדק' (דברים ט"ז 20: 'צדק צדק תרדוף'), 'מעגל רגליך' (משלי ד 26).³⁴ כאמור, כמה מן השירים הם שירים לעת מצוא, הקשורים בחיי משפחת הכותב, וכמה מהם הם שירי קינה, כגון השיר 'קינה',³⁵ שנכתב לפטירת קרובתו (עמ' 23).³⁶ השיר מתחיל בקריאת היגון 'הוי', הכתובה באותיות רבתי. ייתכן שהקריאה 'הוי' מתאימה להספד עצמו, אך בשיר היא נראית מוגזמת. האותיות הראשונות במילים בשורה הראשונה ובכל מילה ראשונה בשבע שורות השיר יוצרות אקרוסטיכון של השם 'שרה רבקה', קרובתו, כדלהלן: 'שבת רחש השיר רנה בַרַח [1] קרב האבל'. לצורך המשקל ('ט"ז תנועות') חייב המשורר לעוות את הדקדוק ולשבש את המין, כדרך הפיוטים.

השיר רק מציין את פטירתה של שרה רבקה, את גילה ואת תגובת מכריה על הבשורה הרעה, ותו לא; המידע בהקדמה מוסר את התאריך ואת גיל הנפטרת. בקינה עצמה אין כל מעוף או חידוש ואף לא ציור או ביטוי מעניין. לאחר ההיגדים בשורה הראשונה שהובאה לעיל על היאלמות השיר לרגל האבל, פונה הכותב אל הקורא בשאלה קיומית 'ראו והגידו מה יעשה אדם עלי תבל', הנותרת יתומה ללא מענה וללא המשך.

33 וכן הוא מוסיף פרטים על המשקל, כדרכו גם בשירים אחרים: 'במשקל ה' תנועות ויתר וה' תנועות בחמשה תיבות'.

34 השיר חתום 'ע"י הכותב'.

35 המלה 'קינה' מעוורת עם תגים.

36 על נסיבות מותה הוא כותב בהקדמה.

השיר חסר בהירות המחשבה וצלילות הביטוי הנמצאים, לדוגמה, בשירי 'המאסף'. לשם השוואה אביא שיר קינה שפרסמו המאספים בתקנ"ו (1796) לפטירת אחד מחבורתם, יוסף בר"ה בר"ן. וזה לשון הקינה: 'צר לנו עליך אחינו יוסף/ כי בנעורייך ממנו נפרדת/ ובתבלי המותה נלכד נלכדתה/ אכן זכרך בינינו לא יאסף [...]'.³⁷ בשיר קינה זה מצוי רימוז לקינת דוד ('צר לנו' – על פי שמואל ב' 26) ומשחק מילים על שם חבורת המאספים ('לא יאסף' במקום 'לא יסוף').

דה וולפט כתב כמה קינות נוספות, וביניהן קינה לפטירת אחד מראשי הקהילה בכותרת 'קול נהי וקנה' על מות הרב יעקב משה רב בק"ק אשכנזים באמסטרדם, באדר תקע"ה (1815). ההודעה על פטירתו מתחילה בשיבוץ המקראי 'קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים' (עמ' 37). הקינה עצמה, בכותרת 'יעקב משה', מתחילה במילים: 'יעקב! עזבת קהלך, באת מנוחתך, שמים התאוות', והאות הראשונה של כל מילה הפותחת את השורות יוצרת אקרוסטיכון של שם הנפטר. כל שורות השיר מסתיימות במילים שסופן האות ת', אך זו אינה כתובה בסוף כל מילה אלא כתובה פעמיים, בצד שמאל של כל בית, בקצה הדף, וקווים מרוסקים רשומים מסוף כל שורה אל הסיומת 'תיו' (עמ' 38). ייתכן שקינה זו מנסה להזכיר את הפיוט 'אקדמות מלין' הנאמר בשבועות, ששורותיו מסתיימות בהברה 'תא', והיא נכתבה לרגל המאורע ונאמרה בוודאי בעת ההלוויה. גם היא חסרה ציוריות ובהירות. הקישוט 'פיוטי' של הסיומת החוזרת אינו יכול לתפוח על הקלישות השירית, ואכן השיר נכתב ללא ניקוד, כקינה שאינה ראויה להיקרא 'שיר'.

יש שירים המוקדשים לחוויה שהמחבר חווה, או להתרשמות אישית כלשהי (לאו דווקא מעמיקה) ממאורע שעבר עליו. 'שיר' כזה עם הקדמה נכתב על מצב ביש שדה וולפט נקלע אליו בעת שכספו אָפס והוא נוקק לעזרה. מניה וביה, עלתה לפניו שאלת הגמרא בזה הלשון: 'כסף מנא לן? סוף מעשה, שמלמעלה האזינו לשברון רוחו וזימנו שליח שהעביר לו 'מתנה הוגנת' מנדיב נכבד (ששמו מחוק).

הוא כותב כי אז 'עלתה על לבי מאמר החכם 'וכסף יענה את הכל' ונשאתי משלי ואמרת במשקל יתד [...]', והוא מוסר כדרכו את משקל השיר: '[...] י"ד תנועות יתד י"ב תנועות בדלת וכן בסוגר' (עמ' 24). בעקבות חוויה אישית זו, מהלל השיר את התועלת הגלומה בכסף, שהיעדרו מושווה לגיבור שלא יוכל 'להושיע בלי חרב חנית וקולע'. השיר משבח את הנדיב על פעולתו, 'זתעמד אתה לגורלך / לקץ הימין הוא כברצונך'. שיר מינורי, שאף הוא מדגים את 'מאמר החכם', 'הכסף יענה את הכל' (קהלת י 19). כבשירים אחרים, החוויה היא טריוויאלית, אנקדוטאלית, ההבעה אינה צלולה, והרעיון מטושטש, ללא ציוריות, מלבד ההשוואה לגיבור בלא כלי מלחמתו, ועצם הרעיון לשפח את הממון נראה רחוק מעולמה של השירה.

כמה מן השירים נכתבו לרגל אירוע משפחתי, כגון שיר בשם 'שיר רונה' שהוקדש לאחותו אשר ילדה בן (עמ' 36). אף שיר זה פותח בדברי הקדמה בכותרת 'קול מבשר': 'מה נאוו על

37 י-ל, 'מצבת יוסף לזכרון ריענו יוסף בר"ה בר"ן ז"ל חבר לחברת שוחרי הטוב והתושיה' [מספד וקינה], המאסף, ז' (ג'): 'דע"ד-רע"ה. תקנ"ו (הוא נפטר בתקנ"א [1791]).

ההרים רגלי מבשר משמיע ישועה, אחותי רבקה היקרה ילדה בן' (עמ' 35). ההיגדים בשיר נשמעים מוזרים לעתים, ויש בהם משחק הוראות. למשל: 'וילדה בחדש העשירי' (במקום בחודש התשיעי. כאן הכוונה לחודש טבת, לפי ההקדמה); 'זימל אברהם ביום השני' (ייתכן שאברהם הוא גיסו, אך אין כל רמז לכך; ביום השני [בשבוע] במקום ביום השמיני); 'וקראה שמו יוסף לְבֹת הוֹנֵן' (יוסף כנראה לשון הוספה). וכך, הרעיונות אינם מתחברים משורה לשורה.

בהבאת שיר זה וכן אחרים נוקט דהוולפט בנוסח שגור, לאחר הקדמה קצרה בפרוזה, באומרו, 'ונשאתי משלי [...]' [נוסח זה מבוסס על פסוק בפרשת בלק ובלעם בן בעור: 'וישא משלו ויאמר [...]' (במדבר כ"ג 7; ונוסח דומה גם באיוב כ"ז 1; כ"ט 1). ואחר התגלגל ל'תחכמוני' של אלחריזי ('וישא משלו ויאמר'³⁸) וכן ל'מחברות עמנואל'.³⁹ אך הנוסח כשלעצמו אינו מעיד על קרבה של ממש לאלחריזי או לעמנואל הרומי, לא במהות ולא באיכות.

בין השירים האחרים לעת מצוא: שירי חתונה (עמ' 117, 119, 131), שירי 'חברותא' לרגל מינויו של רב זה או אחר (עמ' 64, 133), ועוד.

מרחב האסוציאציות של המחבר קשור לעולמו הרוחני יותר מאשר הרגשי; הוא יותר תלמיד חכם מאשר משורר – הרואה, צופה, חש ומרגיש. וכבר אוריין, הוא מקשר את שיריו עם אמרות ידועות ומושגים מן המקורות במורשת היהודית. שיריו חוזרים 40 שנה אחורנית – לתקופת דוד פרנקו מינדיס (חפשי) ושירי בית הכנסת שלו, ואינם מצביעים על התקדמות השיר המשכילי בסגנון 'המאסף', או בסגנון 'בכורי העתים' כעבור חמש שנים.⁴⁰ בולט במיוחד היעדרם של שירי טבע ושירי אביב, שאפיינו את שירת 'המאסף' ועוד יותר את השירים ב'בכורי העתים'.⁴¹ בדרך כלל, נדאים שירים אלה כשירי בוסר של צעיר שניסה כוחו בכתיבה. גם בקטעי הפרוזה ההגיגיים חסרים תיאורי טבע, שהיו מקובלים בסיפורת ובשירה של ההשכלה.

סיפורי מוסר השכל

עיון בפרוזה הכלולה ב'כתר תורה המאסף' יביא למסקנות דומות. כתיבתו שבפרוזה נראית לעתים כתפיסה פשטנית של סיפורי אקסמפלום (exemplum) – סיפורים הבאים להדגים פסוק (בדרך כלל מספר משלי), אמרת חז"ל או דעיון כלשהו. סיפוריו הם סיפורי מוסר או סיפורי לקח, שבסופם מוסר השכל. אלה ממשיכים את הסיפור המוסרני ואת סיפור הלקח הביניימי שכדוגמתם מצויים גם ב'המאסף' המקודי.⁴² יש מן הסיפורים המתחילים בפתיחה המקובלת של

38 'אלחריזי, תחכמוני, תל אביב תשי"ב, עמ' 186, 196.

39 ע' הרומי, מחברות עמנואל, ברלין תקנ"ו, מהדורת סאטאנוב, עמ' ג', ד', ה', ואילך.

40 על שירתו של פרנקו מינדיס ראה מ' פלאי, דוד המאספים בשחר ההשכלה: תרומתם של סופרי המאסף, כתב העת העברי הראשון, לספרות השכלה העברית בראשיתה, ישראל תשס"א, עמ' 50–51.

41 ראה פלאי (שם), עמ' 42–45, וכן פלאי ('בכורי העתים'–ביכורי ההשכלה', לעיל הערה 6), עמ' 74–75, 108.

42 ראה ספרי דוד המאספים בשחר ההשכלה, בפרק ב' על הסיפורת, עמ' 74–78. לעניין האקסמפלום במסורת העברית, ראה ע' יסיף, סיפור העם העברי, ירושלים תשנ"ד, עמ' 312–313.

האקסמפלום: 'איש אחד היה [...]',⁴³ או: 'ויהי בימי סיקסטוס הרביעי',⁴⁴ ואחרים – בלא פתיחה זו. סגנון הסיפורים פשוט ופעמים אף פשטני. המחבר קָלל פה שבעה סיפורים מעין אלה. להלן אבחן כמה מהם: הסיפור הראשון מספר על שני אחים שירשו מאביהם כסף רב: 'לשני אחים נפל נחלת אביהם לְחֶלְקִים' (עמ' 43). האחד לקח לו עבדים ושפחות שְׁעָבְדוּ את אדמתו והוא שילם את משכורתם מבלי לבדוק את מעשיהם, וכך איבד את עושרו. לא כן אחיו החכם, שהלך יום־יום לשדה וטרח ביגיע כפיו. המספר מהלל את האח השני באומרו: 'מה נתעלה השני מברכת יגיעתו'. הלה 'ראה שכר פעולתו' ואף 'החיה את אחיו מיגיע כפו' (עמ' 44). מוסר ההשכל מסתיים באמרה המסכמת: 'ע"ז [ועל זאת] אמר החכם, עובד אדמתו ישבע לחם ומרדף ריקים ישבע רִיש' (משלי כ"ח 19).⁴⁵

כותר הסיפור (או מחרוזת הסיפורים) 'מוסר השכל' מקשר אותו עם סיפור הלקח (עמ' 43), והוא מבוסס על הפסוק במשלי 'לקחת מוסר השכל' (משלי א 3). הסיפור כתוב בפרוזה חרוזה, כדוגמת המקאמות ב'תחכמוני',⁴⁶ אך ללא החיוניות והחינניות שביצירה הביניימית. המחבר לא השתדל לשוות לסיפור מתכונת ספרותית של סיפור 'מורדני', ולא נדרש למוסכמות ספרותיות בנות הזמן, אלא הסתמך, כאמור לעיל, על מתכונת סיפורי הלקח של ימי הביניים. בסיפור אין שימוש בזמן כלשהו, ולגיבוריו אין שמות. גם הפתיחה המקובלת של האקסמפלום – 'איש אחד היה [...]' או 'מעשה באדם אחד [...]' חסרה בסיפור זה.⁴⁷

הסופר המשכיל אימץ את הערכים של 'יגיע כפיים', עבודת האדמה, וחריצות, המסכמים סיפור מדגים זה, שהוא מקושר ישירות ללקח מספרות התכמה המקראית.

סיפור אחר בהמשך מחרוזת הסיפורים 'מוסר השכל' (עמ' 44–45), שהוא בלא כותרת, אינו כתוב בסגנון המקאמה ואף אינו נדרש לפתיחה המקובלת באקסמפלום, כקודמו. הסיפור ארוך יותר, מוסר תיאודים ופרטים יותר מקודמו, אף כי בצמצום יחסי, ולדמויותיו ניתנו שמות: זרחי[ה] ופתחי[ה]. הסיפור פותח בתיאור הגיבור הראשון: 'בלבושי מלכות נראה זרחי[ה] בכל יום ויום ברחוב העיר'. זרחיה נראה 'הולך וחוזר על כל גדולי סוחריו אנוני[אניות] תרשיש, אוכל פתבג המלך', וכנראה כסף וזהב לו לרוב. ולעומתו, פתחי 'נבוה' [...] לנגדו, אינו לובש בגדי מלכות ובביתו אין כול. אך כל לילה הוא שולח שליח לבתי העניים להביא טרף לבתיהם בלי שיידעו ממי באה אליהם הטובה הזאת. הכול שיעדו שזרחיה העשיר הוא הוא אשר העניק להם

43 עמ' 112–114: 'תחבולת רשע'.

44 עמ' 111–112: 'מאוני משפט'.

45 פסוק דומה גם במשלי י"ב 11: 'עבד אדמתו ישבע לחם ומרדף ריקים חסר לב'.

46 על המקאמה בספרות ההשכלה ראה ש' ורסס, 'הספר "פני תבל" בזיקתו למסורת המקאמה בספרותנו', מגמות וצורות בספרות ההשכלה, ירושלים תש"ן, עמ' 207–222; נ' גוברין, 'סגנון המקאמה בספרות העברית בדורות האחרונים', מאסף ח'–ט' (תשכ"ח), עמ' 394–417. נחזר ונדפס גם בספרה, נ' גוברין, קריאת הדורות, א', תל אביב תשס"ב, עמ' 369–397.

47 ע' יסיף, כמרגלית במשבצת, תל אביב 2004, עמ' 171; נדפס תחילה כמאמר: ע' יסיף, 'הסיפור האקסמפלוארי בספר חסידים', תרביץ נ"ו (1988), עמ' 221.

מתן בסתר. והנה יצאה אש ושדפה את בתי העיד, והעניים נעשו עניים עוד יותר, וגותרו בלא עזרה כלשהי. אמרו לעצמם: אולי שכח אותם זרחיה, והלכו להזכיר לו את מעשי נדיבותו בעבר, והנה שערי ביתו נעולים, וגודע כי אף אינו יכול לשלם את המס שהטיל עליו המלך. הנושים באו אליו וביניהם גם פתחיה. או אז הבינו, כי פתחיה 'אשר נראה כאחד האנשים' הוא זה שגמל טוב להם ולא זרחיה.

בסוף מופיע מוסר השכל: 'וכן אמר החכם "יש מתעשר ואין כל מתרושש והון רב"' (משלי י"ג 7).

מוסר ההשכל של הסיפור הוא – כבסיפודי לקח דומים – שלא להיגרד אחר מראה עיניים חיצון, שהוא שטחי ואינו משקף את האמת – אותו מושג מופשט שהמשכילים העמידוהו כערך ראשי, וניסו להדגימו בסיפוריהם. מבנה הסיפור מבוסס על הפואנטה, ה'איפכא מסתברא', שנודעת לקורא רק בסוף הסיפור. התיאורים אינם רבים, אף כי הם מעבירים תמונות לשון מקדאיות המוכרות וידועות לקורא ובכך מעשירות את הסיפור בתת-הטקסט התנכי (כגון: 'לבוש מלכות', 'אניי תרשיש', 'פת בג המלך', ועוד). גם סיפור זה נעדר דקע של זמן כלשהו, וכסיפור לקח הוא על-זמני. במידה מסוימת הסיפור בא לפרש פסוק שנשמע פרדוקסלי: עשיר ואין לו כול, דש ויש לו הון. המקור המקראי עשוי לרמוז על עושר דיק מאיכות רוחנית ועוני שיש בו עושר רוחני, ואילו הסיפור בונה סיטואציה הגורמת להתעיה המבוססת על מדאה עיניים שטחי, אך הוא מדגים את הערך של מתן בסתר.

בין הסוגות הספרותיות האחרות בכתב היד מצוי המשל, שהיה רווח ביותר ב'המאסף' וכן ב'בכורי העתים'. המשל 'הזאב והשה' מספר על השה שנמלט מן הזאב ומצא מפלט במשכן (עמ' 67–68). הזאב גוער בו על שחיפש מקלט שם, ומתרה בו שהכוהנים יקדיבוהו לקרבן. אך השה מעדיף להיות קרבן לפני ה' מאשר טרף לזאב הרעב. גם המשל מסתיים במוסר השכל בסופו: 'וכן אמר דוד נפלה נא ביד ה' כי רבים דחמיו וביד אדם אל אפלה' (שמואל ב' כ"ד 14). המשל נראה מקורי וכזה המתאים להוראה לתלמידים. הוא מדגים פסוק ידוע במקרא, ובונה סיטואציה משליית המאמתת אותו, אף כי המסר הוא אוניברסלי, כדרכם של משלים. המסגרת החיצונית נראית כמשל האיזופי, משל החיות, אך המשל הופך להיות יהודי כולו, הן בזירת הסיפור הן בסיכום הפתגמי, Epimythium, שאף הוא כולו יהודי-מקראי.

דה וולפט שלח ידו במגוון רב של סוגות ספרותיות. הוא כתב מכתמים,⁴⁸ אפיטפים,⁴⁹ חידות,⁵⁰ דיאלוג שנון⁵¹ וחזיון, שהוא כְּעֵין חלום והגיגים,⁵² וגם אלה היו מקובלות בכתבי העת דאז.

48 כגון 'דבור סאקראטעס אל איש בער לא ידע' (עמ' 118).

49 כ'מצבת הכילי' (עמ' 118).

50 שבע חידות ופתרון.

51 בין הנחש ואדם, ובראשו הציטטה: 'מוצא אני מר ממות את האשה' (עמ' 71).

52 'משא גיא חזיון' (עמ' 91).

כמו כן מופיעות בכתב היד כמה סוגות נוספות שהן מחוץ למסגרת הספרות היפה, ונמצא בהן חומר השופך אור הן על המחבר הן על קהילת המשכילים בהולנד.

תפילות ודרשות

אחד הז'אנרים השכיחים בפריודיקה העברית באותה תקופה היו התפילות. ב'המאסף' נרפסו שש תפילות ואילו ב'בכורי העתים' – 12 תפילות. גם ב'שולמית' וב'ידידה', כתבי העת היהודיים בשפה הגרמנית, שהוזכרו לעיל, נרפסו תפילות בעברית ובגרמנית.⁵³ התפילות היו אפוא מסימני הזמן, וגם זה וולפט כלל ב'כתר תורה המאסף' שלו כמה תפילות. אחת מהן נאמרה על ידי משה לאנשטיין, שהיה ראש הוועד והמייסד של חברת 'תועלת',⁵⁴ ונועדה 'לכבוד אדוננו המלך ויילהעלם הראשון יר"ה [ידום הודו]', לרגל ביקורו בבית הכנסת באמסטרדם (עמ' 13–14). התפילה פותחת: 'ברוך הבא בשם ה', בשם קדשו, מגזע מלוכה שדשו, נזר ה' על ראשו'. המלך נתפס כמושל בחסד האל, וכמגנם של היהודים. על פעולתו נאמר: 'זיקרא דרוד לארצנו [...] עליו הי'נה] תוחלתנו [...] מגיננו ומשגבנו'. והמתפלל פנה בתפילה לאל: 'אנא ה' כבבת עינך תשמרהו [...] ברכות ה' יחולו על ראשו, על ראש משפחתו, ועל ראש כל המלכים הנאמנים בבריתו'. ולבסוף התקווה המשיחית, 'בימיו ובימינו יושע יהודה וישראל, ובא לציון גואל, אמן'.

בהביאו תפילה זו בכתב היד נהג המחבר כפי שנהגו הסופרים והעורכים בכתבי העת באותה תקופה. תפילות מעין אלו לקיסר ולמלך הביעו את נאמנותם של הנתנים היהודים וביטאו את תלותם המוחלטת של היהודים בחסדי המושל בקיר"ה (בקיסר ירום הודו).

סוגה אחרת שהעורך המחבר הרבה להידדש לה הייתה הדרשה; היו אלה דרשות שנאמרו לרגל אירועי בר מצווה, נישואין, או לכבוד אחד מגבידי הקהילה. ואף סוגה זו הייתה נפוצה בפריודיקה העברית. 'המאסף' המקורי פרסם ארבע דרשות ואילו ב'בכורי העתים' נרפסו שבע דרשות, חלקן דרשות שנאמרו בציבור על ידי מטיפים ודרשנים או על ידי בני חבורת המשכילים. בקובץ שלפנינו הובאו שש דרשות, המכונות 'מליצה'. הדרשות מגלות טפח מחיי הקהילה היהודית ומפעולותיו של המחבר וידידיו, וחושפות כמה היבטים של ההשכלה העברית בהולנד. כמה מן הדרשות מאפשרות למחבר 'לחרוג' ממסגרת עידו ולהביא דברים שנאמרו באמסטרדם, וכך להרחיב את היקף מבטו במקצת.

דרשה אחת נישאה באמסטרדם עם סיום מסכת 'חגיגה' על ידי 'הבח' [ור] החכם השלם בתורה בידאה כ"ה [כבוד הודת] משה בן [...] נטע לאנשטיין, שכאמור לעיל, היה מראשי המשכילים בהולנד (עמ' 26–30). בהקדמתו מזכיר הדודש כמה מן הנוכחים וביניהם את 'מורי ודבי הגאון

53 דוגמה בולטת היא התפילה שנכתבה בידי המשורר משה בישנטל בגרמנית ובעברית בשם 'לנבון כי ישפוך שיח'. *Jedidja*, I, 1 (1817), S. 53–54.

54 פ' טוייהארט' קינינג, 'כתבי החברה האמסטרדמית "תועלת" וההשכלה בגרמניה', מחקרים על תולדות יהודי הולנד, ה', עמ' 235–236, וכן 'קצוד דשומי האסיפות לחברת "תועלת"'.
[134]

הגדול [...] מוהר' שמואל בערענשטיין, שהיה הרב הראשי, ואת מנהיגי 'החבורה הגדולה עטרת בחורים והליכות עולם' [ההדגשה במקור].

זו דרשה הנושאת נימה אישית וכל כולה מעין הקדמה, התנצלות, השפלת קומה והקטנת ערך עצמו לעומת החברים האחרים, כדפוס של פנייה לחבורת משכילים. לדבריו, לאחר סיום קודם של מסכת 'ביצה' נתקנא בדוברים, אך היסס להשמיע דבריו לזכות חכמתם של ישישים. אך על אף ההיסוס התגבר אצלו 'אור השכל אשר נגע עלי', והוא עודד אותו לשאת דברים בסיום הנוכחי, בתקווה שהמשכילים 'אשר מצאו ידיהם בתורה ושתו מימי החכמה, ושאו ממעיני התבונה, יטו אונם למשמעתך' (עמ' 28). אפיון המשכילים מעניין במיוחד, כיוון שיש בו השילוב של ההשכלה המתונה: תורה עם חכמה ותבונה, ועם זאת שבח לאל על פלאי הבריאה.

בחלקה האחרון מוקדשת הדרשה להגיגים על גודל מפעלי האל בבריאה ועל תחושת הגאווה והתודה של היהודי על חסדי האל ש'תורת אמת נתן לנו' (עמ' 30). הדורש ציין את המקורות לדרשתו, 'הן מספרי קדמוננו חכמי עמנו בני ישראל, הן מספרי חכמי שאר העמים', המעידים על היותו משכיל. ועם זאת הוא הילל את 'מעלת תורתנו הקדושה ויתרוניה, אורח צדקה ומשפט נתיבותיה' (עמ' 29). וכן, הוא שיבח את התורה המייחדת את היהודי משאר העמים, על פי נוסח התפילה 'ובא לציין', 'והבדילנו מן התועים'. והוא סיים, כנהוג בדרשות אלו ואף בתפילות, בתקוות הגאולה על פי אותה תפילה: 'ובא לציין גואל בבי' [במהרה בימינו] אמן' (עמ' 30).

הדברים הם כלליים ואין למצוא בהם מחשבה חדשה, חידוש או רעיון מיוחד, וייתכן שאינם אלא הקדמה ארוכה לדרשה עצמה שלא הובאה כאן. אך היא מעידה על פעילותו של חוג המשכילים שהוא בעל אוריינטציה תודנית.

דרשה אחרת שכללה דברי מוסר בגרמנית נאמרה על ידי המחבר בשבת הגדול תקע"ה (1815) בבית הכנסת בקוברדן, והופנתה בעיקר אל הדור הצעיר (הדרשה נכתבה באותיות עבריות) (עמ' 39–43). דרשות נוספות נכתבו על ידי המחבר, כגון דרשת בר מצווה שלימד את תלמידו (עמ' 56–57), וכן 'מליצה יקרה ונכבדת בלשון הקדש ובלשון אשכנזי', שנאמדה בביתו של נטע לאנשטיין הנזכר באמסטרדם על ידי גיסו של המחבר, פייבל דע יארג, עם חידוש התקנות של 'החברה הגדולה עטרת בחורים' (עמ' 78–82). כן נדפסה דרשת מוסר שנשא המחבר בשבת הגדול בגרמנית (עמ' 39–43).

פניות לארגונים ציבוריים

מתוך כל החומר ב'כתר תורה המאסף', שלושה מאמרים שונים עניינם הוא פנייה אל ארגונים או תברות משכיליות בבקשה להתקבל לשורותיהם. חומר זה מוסיף מידע על חיי ההשכלה העברית בהולנד (לדוגמה, מוזכר ההספד לפטירת שלמה דובנא בתקע"ג – עמ' 16) בנוסף על המידע הכלול בדיווחי חברת 'תועלת' וכתבי העת שהוציאה: 'בכורי תועלת' ו'פרי תועלת'.

לסיכום, אפשר לומר, שחסרונותיו של החומר בכתב יד זה הם מעלותיו, משום שהם חושפים יצירות 'מגירה' (אם אפשר לכנות אותן 'יצירות') שנכתבו מתוך דחף להתבטא בעברית במגוון רב

של צורות ספרותיות. אלה ספיחי הדים שהתגלגלו מברלין המעטירה לקוברדן הפרובינציאלית וסחפו משכיל צעיר זה ועמיתיו בתהליך התמשכלותם. מי היה מאיר דה וולפט? מלבד החומר המצוי בכתב היד, אין פרטים על אודותיו. בארכיון המחוזי של קוברדן שמו אינו מופיע ברישומי הלידות, החתונות והפטירות עד שנת 1814. חיפוש באינטרנט אחר השם העלה את Roosje Jozef de Wulft שנולדה באמסטרדם בשנת 1800, וכן Rebecca Joseph de Wulft שנולדה בשנת 1784 ונישאה לסנדלר בשם Philip Simon de Jongh. השם דה וולפט אינו מופיע כיום בספר הטלפונים הארצי של הולנד.⁵⁵ כתב היד 'כתר תורה המאסף' לא ראה את אור הדפוס, ומחברו, מאיר דה וולפט, לא השתתף בפריודיקה העברית בהולנד, 'בכורי תועלת' (1820) ו'פרי תועלת' (1825), וכאמור הוא לא היה חבר בחברת 'תועלת'. אבל בספריית רוונטליאנה יש עוד שני כתבי יד שלו: פרודיה לפורים ומאמרים מ'שולמית' שהעתיק במו ידיו.⁵⁶ ואף הם מחכים לגואל.

55 מידע זה וכן המידע בדבר פרטי השער, שהובא לעיל, נמסרו באדיבותו של הספרן ברונטליאנה הד"ר ווט ויסר (Wout Visser), שטרח ופנה אל הארכיון הנזכר ואף חיפש את החומר הנדרש.

56 המידע שמסר הספרן: - Hs. Ros. 318: Maseket purim. anonymous Hebr. parody, in the form of a commentary on the former by Meier b. Josef de Wulft, with notes by Moses Joseph verkoze, written

- Hs. Ros. 48: several articles from the judaeo-German; וכן; by the former, Amsterdam, 1784-1812 journal Sulamith, copied by Meier b. Joseph de Wulft, Coevorden 1817